

Dr Iwona Błaszczak

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Społecznych
Katedra Edukacji i Kultury

Artykuł: **Błaszczak I.**, *Miejsce Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP w upodmiotowieniu polskiej wsi w latach 1945-1948*, (w:) Edukacja dorosłych wobec społecznego wykluczenia: przeszłość i teraźniejszość, (red.) T. Maliszewski, J. Żerko, „Biblioteka Edukacji Dorosłych”, t. 44, (red. serii: Agnieszka Stopińska-Pająk), Akademickie Towarzystwo Andragogiczne, Gdańsk 2012, s. 71-91.

Miejsce Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP w upodmiotowieniu polskiej wsi w latach 1945-1948

Fot. 1. Krzywula - znak zgody i współdziałania

Źródło: Archiwum i Muzeum Historii Ruchu Ludowego w Warszawie. Zespół: Materiały archiwalne TUL RP 1948-1993, nr akt 110, s. 45.

Ten znak otrzymywał każdy wychowanek uniwersytetu ludowego z rąk Ignacego Solarza ze słowami:

„Z tym znakiem chodzi „Godność i Rzetelność” weźcie go za swój znak i strzeżcie”. Zaczął więc Ignacy Solarz szukać znaku, symbolu w którym mieściłyby się najistotniejsze wartości wychowawcze – znalazł taki znak „Krzywula – znak zgody i współdziałania”. Znalazł ją w obyczajowości społecznej bardzo odległych czasów – w pradawnych obyczajach słowiańszczyzny. Czym była „Krzywula” w czasach kiedy nie było gazety, radia, telewizji, kiedy wszelkie wiadomości były upowszechniane w formie ustnego przekazu – wymyślono znak – wezwanie. To młodzieńki dębczak, wyrosły ze

zdrowego ziarna, na dobrej glebie posłużył jako ten niezwykle znak - wezwania. Wierzchołek jego związano w węzeł i tak rósł, nabierał mocy i twardości. Gdy przyszła potrzeba mobilizacji sił współziomków, ścinano dębczaka przy korzeniach. Przenoszony z chaty do chaty, z osiedla do osiedla niósł wiadomość: „sąsiad szykuje się do napaści” i wzywał wszystkich do zjednoczenia sił. „Krzywula” była wezwaniem do współdziałania, nakazywała porzucić wszystko choćby najpilniejszą robotę podjętą na własny użytek gdy tego wymagało dobro społeczności”¹.

Wprowadzenie

Nie będzie przesadą stwierdzenie, że każdy okres historyczny tworzy specyficzne warunki do realizacji ideałów wychowawczych i funkcjonowania instytucji oświatowych, a każdej działalności człowieka, w tym również działalności wychowawczej, społecznej, oświatowej towarzyszą pewne ramy organizacyjne. Autorka pracy będzie starała się na przykładzie działalności polskich uniwersytetów ludowych (UL) oraz Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP (TUL RP) ukazać mechanizmy pobudzające społeczne rzesze do pracy na rzecz innych.

Zarówno uniwersytety ludowe jak i TUL RP w realizowanej przez siebie wizji rozwoju wsi spełniały ważne funkcje, nie tylko wychowawcze, ale również społeczne i kulturotwórcze. Organizacje te upatrywały swoją rolę jako czynnika torującego drogę postępowi społecznemu (demokratyzacji). Wspomagały proces uspołecznienia młodego pokolenia wsi, przyczyniając się do podnoszenia poziomu kultury zdrowotnej, moralnej i obyczajowej wsi. Rozwijały u młodzieży wiejskiej potrzebę społecznego działania na rzecz wsi i uczestniczenia w tworzeniu kultury ludowej. Uczyły mądrego i odpowiedzialnego oraz satysfakcjonującego, wyzwalającego z kompleksów niższości wobec miasta, uczestnictwa w kulturze narodowej, przeciwdziałając w ten sposób próbom wykluczenia społecznego młodzieży wiejskiej.

Jednym z czynników, który wpływa na trwałość i nieprzemijalność idei realizowanych w ramach działalności TUL RP oraz uniwersytetów ludowych, jest znajdujące swój wyraz, zarówno w programach organizacyjnych jak i praktyce pedagogicznej, głębokie przekonanie o tym, że wychowanie ma znaczenie nie tylko dla rozwoju jednostki ludzkiej, ale warunkuje,

¹ Z. Mierzwińska-Szybka, Krzywula znak zgody i współdziałania, „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy” 2002, nr 1(44), s. 39.

przyspiesza lub opóźnia rozwój cywilizacyjny, kulturalny, społeczny i ekonomiczny społeczeństwa.

Takie historyczno-społeczne i kulturowe pojmowanie wychowania chroni przed wąsko rozumianym psychologizmem i indywidualizmem w ujmowaniu skutków wychowania ludzi dorosłych i umożliwia rozumienie jego różnorodnych społecznych zadań i funkcji. TUL RP wyróżniało się w swojej działalności szczególnie tym, że dostrzegało i akcentowało związek edukacji szkolnej i rodzinnej z kulturą narodu.

Okres międzywojenny w Polsce tworzył klimat sprzyjający rozwojowi demokratycznych i samorządowych instytucji oraz ruchów oświatowych. Charakterystyczny jest fakt, że zmiany, jakie dokonywały się w teorii i praktyce oświaty pozaszkolnej w Polsce międzywojennej, polegały właśnie na zastępowaniu programów edukacyjnych eksponujących zadania kompensacji i rozszerzania podstaw wykształcenia programami akcentującymi kreatywne funkcje pracy oświatowej.

Szczególnemu zainteresowaniu autorki, podlegać będzie koncepcja wychowania młodzieży wiejskiej, realizowana w ramach TUL RP w latach 1945-1948, nierozdzielnie związanych z działalnością uniwersytetów ludowych. Koncepcja ta stanowi wyraz głębokiego zrozumienia przez jej współtwórców (do których zaliczyć należy Feliksa Popławskiego i innych) idei pragmatycznej koncepcji oświaty głoszonej przez twórcę koncepcji wyższej szkoły ludowej Mikołaja F.S. Grundtviga. Podstawowe dezyderaty zawarte w tej koncepcji dotyczyły potrzeby nauczania młodzieży wiejskiej racjonalnego przystosowania się do zmian społeczno-ekonomicznych oraz zachowania wierności rdzennym wartościom kultury chłopskiej jak: przywiązanie do rodziny, do ziemi ojczystej (ojcowizny), szacunek dla przyrody i pracy ludzkiej, solidarność w walce z żywiołami, wiara w zwycięstwo dobra, zdolność do pomagania sobie wzajemnie w razie potrzeby.

Towarzystwo Uniwersytetów Ludowych RP wiąże swoje powstanie z działalnością uniwersytetów ludowych najpierw w okresie II Rzeczypospolitej, potem po wojnie, w Polsce Ludowej i wreszcie w okresie prób transformacji ustrojowej w roku 1981. Towarzystwo organizowało zawsze swą działalność, zarówno tą najstarszą, jak i współczesną, wokół fundamentalnych idei, jakie przyświecały uniwersytetom ludowym. Te idee wyrażają słowa Ignacego Solarza:

„Wiejski uniwersytet ludowy – chce uczynić z chłopca człowieka samodzielnej myśli indywidualnej, pragnie, by chłop pozbył się duszy pańszczyźnianej, a obudził w sobie tę

drugą, drzemiącą, uczynił ją wolną, czującą swą godność, równość społeczną, świadomą swych wartości i chłopskich zadań”².

Główne więc treści i cele działalności TUL RP zawarte są w zasadach etyki społecznej, w tworzeniu wspólnoty i więzi międzyludzkich, pielęgnowaniu tradycji i krzewieniu kultury lecz również potrzebie reedukacji tych postaw które są wynikiem lęków, stereotypów myślenia występujących na wsi.

Warto wspomnieć w tym miejscu, że wielu ludzi – nawet, bywało, „światłych” – nie ukrywało przekonania, że w uniwersytetach ludowych w okresie II Rzeczypospolitej, czy tuż po wojnie, gromadziła się wyłącznie młodzież zafascynowana kulturą ludową, tradycją, folklorem. Nic bardziej mylnego, byli to przecież młodzi innowatorzy wiejscy, szukający w Szycach, Dalkach, a potem na Gackiej Górcie i gdzie indziej, uczelni dającej im impuls i przygotowanie do emancypacji intelektualnej, kulturowej, obywatelskiej, pokazującej sposób i program na przełamanie zacofania i biedy własnego środowiska rodzinnego i społecznego. Bez pozbawienia go własnej tradycji, kultury i tożsamości. Był więc w pragnieniach i dążeniach młodzieży wiejskiej zamysł modernizacyjny bardzo ambitny, w interesie całego społeczeństwa i narodu. Żeby się o tym przekonać, wystarczy przypomnieć pamiętniki „Młodego pokolenia chłopów” zredagowane przez Józefa Chałasińskiego (1938), czy „Mój pamiętnik” Zofii Solarzowej (1985) lub wspomnienia Zofii Mierzwińskiej-Szybki „Moje wędrowanie” (1998).³

1. Geneza i idea powstania Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP

W końcu XIX wieku na ziemiach polskich pod trzema zaborami idee Mikołaja Gruntwiga twórcy – duńskich uniwersytetów ludowych dotarły również do Polski i spotkały się ze specyficznymi problemami i dążeniami wsi polskiej oraz całej kultury narodowej. Już w 1872 roku w Poznaniu, jako reakcja na germanizację, powstaje Towarzystwo Oświaty Ludowej (TOL), a po jego likwidacji przez władze pruskie w 1880 roku Towarzystwo Czytelni Ludowych (TCL), które przetrwało do czasów II Rzeczypospolitej. Kolejnym znaczącym wydarzeniem dla rozwoju edukacji dorosłych w Polsce staje się fakt utworzenia w

² I. Solarz, *Wiejski Uniwersytet Orkanowy*, Warszawa 1937, s. 6.

³ J. Chałasiński (red.), *Młode pokolenie chłopów. Procesy i zagadnienia kształtowania się warstwy chłopskiej w Polsce*, t. I-IV, Warszawa 1938; Z. Solarzowa, *Mój pamiętnik*, Warszawa 1985; Z. Mierzwińska-Szybka, *Moje wędrowanie*, Warszawa 1997.

1881 roku w Małopolsce z inicjatywy Adama Asnyka – Towarzystwa Szkoły Ludowej (TSL)⁴.

Na tym tle trzeba dostrzegać okoliczności i uwarunkowania przyswajania idei grundtvigowskich na ziemiach polskich. Na terenach zaboru rosyjskiego – Królestwa Kongresowego zasadnicze znaczenie odegrała inicjatywa zakładania ludowych szkół rolniczych przez Jadwigę Dziubińską – działaczkę PSL „Wyzwolenie”. Dzięki owocnej pomocy działaczy skupionych wokół pisma „Zaranie”, pierwsze placówki tego rodzaju dla dorosłej młodzieży wiejskiej zostały utworzone w Pszczelinie w 1900 roku, w Kruszyнку 1903 roku oraz w Sokołówku 1909 roku.

Na uwagę zasługuje również rola, jaką Jadwiga Dziubińska odegrała w powołaniu w 1927 roku w Sokołówku Uniwersytet Ludowego, który spełniał rolę szkoły ćwiczeń dla słuchaczek seminarium nauczycielskiego. Wymienione placówki wychowawcze dla dorosłej młodzieży wiejskiej pozostawały w zasięgu oddziaływania ruchu ludowego, który w warunkach zaborczych nie mógł stworzyć organizacji politycznej, natomiast po roku 1918 skryształizował się jako Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”⁵. Działacze skupieni wokół pisma „Zaranie” wspomagali J. Dziubińską moralnie, jak również finansowo. O wynikach wychowawczych ludowych szkół rolniczych mówili również i pisali przy różnych okazjach ich wychowankowie.

Inną interesującą inicjatywą, wiążącą bezpośrednio powstanie placówki pod nazwą Uniwersytet Ludowy z poznańskim Towarzystwem Czytelni Ludowych był UL w Dalkach koło Gniezna, założony przez księdza Antoniego Ludwiczaka w 1921 roku⁶. Uniwersytet ten stawiał przed sobą jako naczelną zadanie – podobnie jak inne uniwersytety założone później przez Towarzystwo w Zagórzcu i Odolanowie – wychowanie Polaka-Katolika⁷. Odegrał on doniosłą rolę w kształtowaniu postaw obywatelsko-społecznych wśród dorosłej młodzieży wiejskiej.

W UL-ach okresu II Rzeczypospolitej dominował nurt ideologii chłopskiej. W tym czasie powstało 26 internatowych uniwersytetów ludowych⁸. Charakterystyczne dla tego

⁴ F. Popławski, *Polski Uniwersytet Ludowy*, Warszawa 1985, s. 20.

⁵ J. Poniatowski, *Pamięci Jadwigi Dziubińskiej w hołdzie*, [w:] Z. Mazurowa, L. Wyszomirska (red.), *Pamięć boru. Wspomnienia o Jadwidze Dziubińskiej*, Warszawa 1968, s. 212.

⁶ B. Gołębiowski, *Cywilizacja słońca. O aktualności i perspektywach idei Polskich Uniwersytetów Ludowych Zofii i Ignacego Solarzów*, Warszawa 1994, s. 20.

⁷ Z. Mierzwińska, W. Radwan (red.), *Wiejskie uniwersytety ludowe w Polsce. Biuletyn konferencji oświatowej poświęconej sprawie uniwersytetów ludowych, Łowicz 7-8-9 marca 1937*, Warszawa 1938, s. 109.

⁸ Archiwum i Centralna Biblioteka Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie. Zespół Bibliografia Uniwersytetów Ludowych, nr akt 35, s. 56.

nurtu były szczególnie dwie placówki – uniwersytety ludowe prowadzone przez małżeństwo Ignacego i Zofię Solarzów. Pierwszy z nich, działający w latach 1924-1931 w Szycach koło Krakowa, został założony przez Związek Nauczycielstwa Polskiego Szkół Powszechnych, drugi działał w Gaci koło Przeworska w latach 1932-1939, założony jako Spółdzielnia Uniwersytetów Wiejskich przez Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”⁹. Można powiedzieć, że obie placówki mocno oddziaływały na cały szereg innych UL-ów związanych z ruchem ludowym, szczególnie zaś ze ZMW RP „Wici”.

Fot. 2. Robotnik polski z Francji Kasprzyk, były słuchacz Wiejskiego Uniwersytetu Ludowego w Szycach odwiedza Solarzów w Gaci w 1933 roku

Źródło: zbiory prywatne H. Popławskiej.

Adekwatność do potrzeb, czasu oraz siła ideowo-wychowawczego oddziaływania koncepcji UL Solarza tkwiła w umiejętności zbudowania pomostu między kulturą ludową-chłopską a kulturą narodową i otwarciu perspektywy wejścia młodzieży wiejskiej w życie społeczne narodu bez konieczności zrezygnowania z utraty własnej tożsamości i poczucia „godności chłopca”.

Okres II wojny światowej w latach 1939-1945 wiąże się z dynamicznym rozwojem ruchu oporu przeciw okupacji hitlerowskiej wśród ludności wiejskiej. Wartości kultury

⁹ T. Aleksander, *Prekursorzy oświaty dorosłych*, [w:] idem (red.), *Teoretyczne i praktyczne aspekty edukacji kulturalnej oraz oświaty dorosłych*, Kraków 2006, s. 142.

ludowej wobec klęski polityki dotychczasowych klas społecznych, stały się przedmiotem zainteresowania podziemia okupacyjnego. W okresie okupacji hitlerowskiej, jak niezależnie od siebie wskazują Tomasz Maliszewski i Józef Prus, inicjatywa podjęcia przygotowań do rozwoju uniwersytetów ludowych w okresie powojennym, pojawiła się w zespole działaczy społeczno-oświatowych skupionych przy działającym pod kierownictwem F. Popławskiego Wydziale Oświaty Dorosłych – podziemnych polskich władz oświatowych¹⁰.

Feliks Popławski – współtwórca Polskich Uniwersytetów Ludowych, wychodząc z założenia, że podstawowym warunkiem rozwoju uniwersytetów ludowych oraz ich skutecznej pracy wychowawczej jest dobrany odpowiednio zespół pracowników pedagogicznych, postanowił wykorzystać okres okupacji, do przeprowadzenia rekrutacji kandydatów oraz przysposobienia ich do pracy wychowawczej z dorosłymi słuchaczami UL. Przyjęto wówczas rozwiązanie, że kontynuowanie tradycji UL okresu międzywojennego i powierzenie kierownictwa nad rozwojem i działalnością pedagogiczną uniwersytetów ludowych należy powierzyć czynnikowi społecznemu. W związku z tym postanowiono przenieść sprawę organizacji internatowych uniwersytetów ludowych w Polsce powojennej na forum Komisji Oświatowej Centralnego Kierownictwa „ROCH” konspiracyjnego ruchu ludowego¹¹. Ustalono, że całokształtem UL w Polsce okresu powojennego zajmie się organizacja społeczna pod nazwą – Towarzystwo Uniwersytetów Ludowych RP. Do kontynuacji rozpoczętej rekrutacji przyszłych pracowników UL oraz do opracowania zasad organizacyjnych i statutowych towarzystwa powołano Komisję Uniwersytetów Ludowych w skład której weszli: przewodniczący – Feliks Popławski, członkowie – Dyzma Gałaj, Hanna Chorażyna, Jerzy Zawieyski¹².

W dniu 10 września 1945 roku Komitet Organizacyjny Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych zarejestrował oficjalny Statut Towarzystwa¹³. Na jego podstawie został powołany 26 września Zarząd Tymczasowy w składzie: Stefan Ignar, Hanna Laskowska, Feliks Popławski. W dniach 11-13 października 1945 roku odbyło się pierwsze walne zgromadzenie TUL RP. Referaty na zjeździe wygłosili: Bohdan Suchodolski, Stefan Ignar, Władysław

¹⁰ J. Prus, Feliks Popławski – współtwórca Polskich Uniwersytetów Ludowych, „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy” 1996, nr 2(29), s. 76-77; Por.: T. Maliszewski, Wojenne uniwersytety ludowe, [w:] T. Pilch (red.), Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. VII, Warszawa 2008, s. 194.

¹¹ Wytyczne programowe polityki kulturalnej w Polsce (obszerna wypowiedź F. Popławskiego w piśmie konspiracyjnym „Przebudowa”, Warszawa 1942, nr 4 s. 23 (ze prywatnych zbiorów H. Popławskiej).

¹² Wytyczne programowe polityki kulturalnej, opracowane przez członków Centralnego Kierownictwa ROCH i konspiracyjnego ruchu ludowego dla powojennych uniwersytetów ludowych (fragmenty zamieszczone w piśmie „Przebudowa”), Warszawa 1943, nr 6/13, s. 14 (z prywatnych zbiorów Haliny Popławskiej).

¹³ Statut Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP – Oryginał z klauzulą zatwierdzającą z dnia 10 września 1945 roku, s. 1-7 (z prywatnych zbiorów I. Błaszczak).

Radwan i Feliks Popławski. W ożywionej dyskusji zabierały głos 54 osoby, między innymi: Helena Radlińska, Zofia Solarzowa, Józef Ciota, Bolesław Dejeworek i Władysław Fołta¹⁴. Zjazd udzielił absolutorium Zarządowi Tymczasowemu, uchwalił ostateczne brzmienie Statutu Towarzystwa, wybrał w głosowaniu tajnym – 35-osobową Radę Wychowawczą obradującą pod przewodnictwem Józefa Niecki oraz powołał – dziewięcioosobowy Zarząd. Pierwszym Prezesem TUL RP w powojennej Polsce został wybrany F. Popławski.

W statucie Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP z 10 września 1945 roku czytamy:

„Towarzystwo Uniwersytetów Ludowych zostało powołane w celu rozwijania i doskonalenia akcji uniwersytetów ludowych w Polsce – zmierzających do kształtowania samodzielnej postawy człowieka, otaczających go przejawów życia, wyzwiania i uaktywniania jego sił twórczych, a przez to wprowadzania nowych wartości w dziedzinie kultury duchowej i materialnej wsi, a zatem Narodu i Państwa”¹⁵.

Towarzystwo Uniwersytetów Ludowych RP swoje zadania edukacyjne, utożsamiało z twórczą kontynuacją idei i praktyki polskich uniwersytetów ludowych wykreowanych przez I. Solarza. Członkowie TUL czuli się spadkobiercami dorobku polskich uniwersytetów ludowych, ich myśli ideowo-pedagogicznej. Szyce i Gacka Górka odegrały w tej tradycji rolę szczególną, dominującą.

Jak pisze Bronisław Gołębiowski:

„Ta tradycja, wbrew twierdzeniom różnych wynalazców «homosovieticusa», nie zginęła razem z II Rzeczpospolitą. TUL odradza się zaraz po wojnie i tworzy ogromną - jak na trudne powojenne czasy - sieć 78 uniwersytetów Ludowych, stacjonarnych w latach 1945-1947. [...] Dziś możemy powtórzyć z pełnym przekonaniem, że kluczowym zadaniem programu samokształceniowego TUL jest: przechodzenie od demokracji konsumpcyjnej, żądającej równości w majątku, obyczajów czy wiedzy do demokracji tworzącej. Opartej na odwadze i zdolności mas ludowych do współtworzenia kultury ducha”¹⁶.

¹⁴ F. Popławski, Rzut oka wstecz – organizacja uniwersytetów ludowych w Polsce, Referat wygłoszony podczas Walnego Zgromadzenia TUL RP w Pabianicach, Pabianice 11-13.X.1945, s. 8 (rękopis tekstu F. Popławskiego z prywatnych zbiorów Haliny Popławskiej).

¹⁵ Statut Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP, op. cit., s. 1.

¹⁶ B. Gołębiowski, TUL wobec wyzwań edukacyjnych XXI wieku. (Tekst referatu sprawozdawczo-programowego, wygłoszony przez wiceprezesa ustępującego ZK TUL B. Gołębiowskiego), „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy”, Warszawa 1994, nr 21(22), s. 13.

Tak więc w dniu 13 października 1945 roku TUL RP zaczęło działać jako pełnoprawna organizacja społeczna.

2. Zadania i struktura organizacyjna TUL RP w latach 1945-1948

Podstawowym zadaniem TUL RP, jak wynika z licznie zgromadzonej dokumentacji, było reprezentowanie sprawy internatowych uniwersytetów ludowych w kraju oraz współdziałanie z władzami oświatowymi i rolniczymi w zaplanowanym rozwoju tych placówek wychowawczych. W szczególności do zadań TUL RP należało:

- planowanie sieci uniwersytetów ludowych na terenie kraju;
- powoływanie do życia w każdej przeznaczony dla uniwersytetu ludowego miejscowości lokalnego towarzystwa ludowego;
- dobór i przysposobienie pracowników pedagogicznych do pracy w uniwersytetach ludowych;
- sprawowanie opieki pedagogiczno-metodycznej nad działalnością wychowawczą czynnych uniwersytetów ludowych;
- rozwijanie akcji wydawniczej mającej na celu niesienie pomocy dydaktycznej pracownikom uniwersytetów ludowych oraz propagowanie działalności tych placówek.

Członkami TUL RP były przede wszystkim lokalne towarzystwa sprawujące opiekę nad poszczególnymi uniwersytetami ludowymi oraz inne organizacje społeczne przyczyniające się do popierania pracy tych placówek, a także osoby fizyczne związane z pracą pedagogiczną uniwersytetów ludowych lub popierające ich działalność.

Z całą intensywnością rozwijały się dotychczasowe instytucje pozaszkolnej oświaty dorosłych, jak również powstawały na niezagospodarowanych dotychczas terenach zupełnie nowe placówki.

Z danych zawartych w Księdze Protokołów z lat 1945-1948 wynika, że w 1948 roku UL posiadały 212 ośrodków przeznaczonych na swoją działalność, z czego 91 zostało przejętych przez lokalne TUL RP, a 121 znajdowało się czasowo w dyspozycji administracji rolnej. Jesienią 1945 roku TUL RP liczyło 132 członków, w następnym roku było ich 203 (w tym 17 osób prawnych), a w 1947 roku liczba członków wynosiła 256

(w tym 28 osób prawnych). Lokalnych towarzystw uniwersytetu ludowego było w 1946 roku 57, w następnym roku liczba ich wzrosła do 79, w 1948 roku zaś wynosiła 91¹⁷.

Warto wspomnieć, jak pisze Jan Hellwig, że okres pierwszych trzech lat po wojnie przyniósł prawdziwą ekspansję w rozwoju instytucji pozaszkolnej oświaty dorosłych w tym UL:

„Już w czasie pierwszych trzech lat po zakończeniu wojny oprócz licznie powstających uniwersytetów ludowych, powstało 19 szkół pracy społecznej, ponad 1,5 tysięcy domów społeczno-oświatowych, przeszło 4,5 tysięcy świetlic, prawie 1 tysiąc zespołów zorganizowanego czytelnictwa, więcej niż 0,5 tysiąca zespołów samokształceniowych”¹⁸.

Równie istotne znaczenie miał również rozwój bibliotek oraz amatorski ruch teatralny, śpiewaczy i muzyczny, pod opieką Związku Teatrów i Chórów Ludowych. Działalność ta zapoczątkowana w uniwersytetach ludowych w okresie dwudziestolecia międzywojennego, szczególnie kultywowana i pielęgnowana przez Z. Solarzową, w dużej mierze przyczyniła się do powstania po wojnie wiejskich klubów, świetlic i domów kultury. Znamienne jest wspomnienie Zofii Mierzwińskiej-Szybkiej, praktykantki a później wychowawczynie w uniwersytecie ludowym w Szycach:

„...Życie w Uniwersytecie Ludowym uzupełniały i dopełniały bogatą treścią inne zajęcia. Referaty wychowanków i dyskusje, wykłady organizowane dla szerszego grona słuchaczy, również spoza uniwersytetu ludowego, kółka samokształceniowe, czytelnictwo. A przede wszystkim teatr. Ten dział prowadziła Zofia Solarzowa [...] Szycki teatr był w owym czasie czymś zupełnie nowym. „Teatr z pieśni” dawał wiele głębokich wzruszeń i i wrażeń estetycznych; sztuki z głowy uczyły bystrej obserwacji otaczającego życia, wyzwalały poczucie humoru, wdrażały w swobodę wypowiedzi”¹⁹.

¹⁷ Księga Protokołów TUL RP z lat 1945-1948, s. 32 (z prywatnych zbiorów H. Popławskiej).

¹⁸ J. Hellwig, *Pozaszkolne formy edukacji pracujących*, [w:] J. Hellwig, *Oświata pracujących w Polsce*, Warszawa 1986, s. 218-219.

¹⁹ Z. Mierzwińska-Szybka, *Praktykantka*, [w:] Z. Mierzwińska-Szybka (red.), *Wspomnienia o Ignacym Solarzu „Chrzestnym”*, Warszawa 1982, s. 134.

Fot. 3. Zespół teatralny słuchaczy uniwersytetu ludowego po skończonym widowisku artystycznym (Ratusz Miejski, Chełmno 1937)

Źródło: Archiwum i Zakład Historii Ruchu Ludowego w Warszawie. Zespół: Materiały archiwalne TUL RP 1937-1993, nr akt 110.

Od wiosny 1945 roku liczba internatowych uniwersytetów ludowych szybko wzrastała. Jedenaście placówek powstało, jak już wspomniano, jeszcze przed formalnym powołaniem do życia Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych. Po zjeździe TUL RP, do końca grudnia 1945 roku powstało 17 dalszych uniwersytetów ludowych, czyli ogólna ich liczba w grudniu 1945 roku wzrosła do 28²⁰.

Wobec braku kandydatów na pracowników pedagogicznych szybko powstających uniwersytetów ludowych opracowano system tak zwanych studniowych kursów rekrutacyjno-przysposabiających²¹. Pierwszy kurs tego rodzaju, ukończyły 44 osoby, odbył się w Czatkowicach koło Krzeszowic w czasie od 17 lutego do 31 maja 1946 roku²², drugi w Głuchowie koło Grójca od 22 stycznia do 30 kwietnia 1947 roku ukończyły go 34 osoby.

Istotny element pracy oświatowo-wychowawczej TUL RP stanowiła działalność dotycząca doskonalenia przygotowania samych pracowników pedagogicznych UL oraz

²⁰ Księga Protokołów TUL RP, op. cit., t. nr 29, s. 33 (z prywatnych zbiorów H. Popławskiej); Por.: T. Maliszewski, Polskie uniwersytety ludowe w latach 1945-1948. Szkic do dziejów polskiej oświaty dorosłych lat 40-tych XX wieku. [w:] R. Grzybowski (red.), Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945-1989), Toruń 2004, s. 189-198.

²¹ F. Popławski, Polski Uniwersytet..., op. cit., s. 40.

²² Program kursu dla pracowników uniwersytetów ludowych w Czatkowicach z dnia 17.II.1946, Czatkowice 1946, s. 40 (z prywatnych zbiorów H. Popławskiej).

metod pracy wychowawczej stosowanych przez nich w uniwersytetach ludowych²³. Organizowano w tym czasie liczne konferencje pedagogiczne, seminaria, kursy kulturalno-oświatowe.

Tak oto wspomina wakacyjny kurs kulturalno-oświatowy w Janowie jeden z jego uczestników – Jan Lempkowski:

„W 1948 roku w Janowie koło Mińska Mazowieckiego odbywał się wakacyjny kurs kulturalno-oświatowy dla nauczycieli UL. Kurs prowadzili pracownicy Zarządu Głównego TUL oraz zwerbowani specjaliści. Na jednodniowe wykłady, spotkania literackie i artystyczne przyjeżdżali wybitni specjaliści z Warszawy, np.: na recytację «Pana Tadeusza» przybyła Z. Małynicz. [...] Innego dnia przyjechał do Janowa B. Ładysz, wówczas 26-letni śpiewak. Kurs w Janowie był dla mnie „uczta intelektualną i duchową”. Poznałem wielu interesujących ludzi z kręgu uniwersytetów ludowych”²⁴.

Z początkiem 1948 roku tempo działalności TUL RP uległo osłabieniu z powodu rozpoczęcia narzuconych długotrwałych narad na temat zjednoczenia instytucji i organizacji oświatowo-kulturalnych służących potrzebom wsi²⁵. W wyniku tych narad w dniu 14 marca 1948 roku nastąpiło rozszerzenie zakresu działania Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP przez włączenie do jego struktury wewnętrznej zakresów działania oraz członków i pracowników Ludowego Instytutu Oświaty i Kultury oraz Towarzystwa Teatru i Muzyki Ludowej. Deklaratywnie włączone zostały do TUL RP również Ludowy Instytut Muzyczny w Łodzi i Wiejska Spółdzielnia Kinowa w Warszawie, które jednak ostatecznie utrzymały swoją odrębność²⁶.

W wyniku włączenia do TUL RP wymienionych organizacji społeczno-oświatowych zakres działania towarzystwa został rozszerzony. Objął on obok internatowych uniwersytetów ludowych – również następujące działy pracy: uniwersytety powszechne i inne placówki kształcenia dorosłych; biblioteki oświatowe

²³ I. Błaszczak, Feliks Popławski i TUL RP w latach 1945-1948, „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy” 2002, nr 1(52), s. 123.

²⁴ J. Lempkowski, I ja siedłem z ludźmi ku ludziom, „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy” 2004, nr 2(61), s. 102-103. Praca wyróżniona w Konkursie pamiętnikarskim, zorganizowanym przez Komisję Historyczną Zarządu Krajowego TUL, Zakład Historii Ruchu Ludowego i Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie (30.IX.2000).

²⁵ Archiwum i Centralna Biblioteka Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie, Zespół Materiały Archiwalne Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych Rzeczypospolitej Polskiej 1945–1948, nr akt 39.

²⁶ Ibidem, Zespół Materiały Archiwalne Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych Rzeczypospolitej Polskiej 1948–1993, nr akt 58.

oraz sprawy czytelnictwa i tematykę samokształcenia; teatry i chóry ludowe; świetlice i domy kultury. Niezależnie od zmian organizacyjnych i wiążących się z nimi trudności centralnych władz Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP – w kraju przybywało stopniowo zarówno nowych uniwersytetów, jak i lokalnych towarzystw. Na przełomie lat 1948 i 1949 działało w kraju ogółem 79 internatowych uniwersytetów ludowych, a liczba lokalnych TUL RP wzrosła do 91²⁷.

Dnia 10 grudnia 1948 roku została przeprowadzona druga reorganizacja polskich towarzystw oświatowych, która polegała na połączeniu zreorganizowanego przed kilku miesiącami TUL RP z TUR i utworzeniu Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych i Ludowych (TURiL). Była to jednak reorganizacja kadłubowa, bo nie objęła najważniejszego tytułowego działu pracy TUL RP, a mianowicie działających w tym czasie w kraju internatowych uniwersytetów ludowych. Zostały one przekazane Związkowi Samopomocy Chłopskiej i uległy stopniowej likwidacji²⁸.

W ten sposób druga tak zwana reorganizacja towarzystw oświatowych położyła kres nie tylko samemu Towarzystwu Uniwersytetów Ludowych RP, ale również wszystkim rozwijającym się żywiłowo internatowym uniwersytetom ludowym. Atak na uniwersytety ludowe był prawdziwym ciosem dla wychowanków i nauczycieli. Rok 1949 był pierwszym krokiem wyraźnego ataku marksizmu i stalinizmu w Polsce.

Pracownik pedagogiczny uniwersytetu ludowego w Piotrowicach J. Lempkowski wspomina:

„Rok później, latem 1949 roku, znowu znalazłem się na kursie wakacyjnym. Było to już po przemianach w ruchu młodzieżowym. Nie istniały już „Wici”. Działał Związek Młodzieży Polskiej, słynne - ZMP. Nie istniało już TUL i TUR. Niby z połączenia tych towarzystw utworzono TURiL z siedzibą centrali w Warszawie. Lecz do podstaw ideowych nowego tworu nie weszło prawie nic z idei „solarzowych uniwersytetów ludowych”. Była to po prostu „chirurgiczna amputacja”. Już było widać „gołym okiem” zamysł polityczny władz co do istoty kształtu dalszej edukacji młodego pokolenia. [...] Likwidacja uniwersytetów ludowych oznaczała dla mnie osobiście jakieś „załamanie” obranego kierunku rozwoju. Po upływie już niemal całego życia stwierdzam, że moje zderzenie w latach 1940/1948 z ideologią i

²⁷ Ibidem, Maszynopis postulatów opracowanych przez Zarząd Główny TUL RP z 1948 roku skierowany do Premiera Rządu Polskiego w sprawie prawnego unormowania akcji uniwersytetów ludowych, Warszawa 1948, s. 5.

²⁸ J. Prus, op. cit., s. 77-78.

praktyką uniwersytetów ludowych wywarło duży wpływ na kształtowanie mojej osobowości”²⁹.

Towarzystwo Uniwersytetów Ludowych RP spotykało się z poparciem demokratycznych sił politycznych i związków młodzieży, aż do momentu przewrotu politycznego w 1948 roku polegającego na wszczęciu przez stalinowców walki „z odchyleniem prawicowo-nacjonalistycznym” – Władysława Gomułki i odejściu od gwarancji nienaruszalności własności chłopskiej gospodarki na rzecz akcji kolektywizacji³⁰.

Rok 1949 był okresem wyraźnie nasilającego się ataku stalinizmu w Polsce. Zaczął się szybki odwrót od zapowiadanej w 1946 roku „polskiej drogi do socjalizmu”. Ten złowrogi „przewrót polityczny” spowodował szereg reorganizacji w TUL RP i innych towarzystwach oświatowych, zamykając im aż do czasu transformacji ustrojowej w 1981 szansę na realizację idei UL typu grundtvigowskiego.

Zasadniczym powodem pogrzebania w latach 1948–1949 TUL RP i odrodzonego ruchu uniwersytetów ludowych było zdecydowanie przyjęcie doktryny stalinizmu jako podstawy polityki państwa, ujednocającej treści, metody i instytucje indoktrynacji ideologicznej, oświaty dorosłych itp. W tej doktrynie nie mieściła się nie tylko koncepcja uniwersytetów ludowych, lecz samo istnienie klasy chłopskiej jako zbiorowości drobnych posiadaczy ziemi i twórców kultury chłopskiej.

3. Zadania wychowawcze i społeczna rola Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych w środowisku wiejskim w opiniach Feliksa Popławskiego

Fot. 4. Feliks Popławski (25.08.1899-27.07.1989)

Źródło: Prywatne zbiory H. Popławskiej.

²⁹ J. Lempkowski, op. cit., s. 103 i s. 112.

³⁰ F. Przybysz, W domu Trojanowskim, „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy” 2004, nr 3(62), s. 122-125.

Feliks Popławski – pierwszy Prezes Zarządu Krajowego TUL RP, stał na stanowisku, że Towarzystwo powinno pełnić w środowisku wiejskim funkcję społeczno-wychowawczą, a w szczególności powinno dążyć do gruntownych przeobrażeń wsi. Konieczne według F. Popławskiego jest skupienie wszystkich wysiłków TUL RP dla podjęcia planowej i zorganizowanej akcji kulturalno-oświatowej w środowisku wiejskim. Znaczący to, że TUL RP jako organizacja oświatowa na wsi poprzez swą działalność musi rozbudzić skoordynowany wielki ruch społeczno-oświatowy, zmierzający do upowszechniania zdobyczy kulturalnych i wprowadzenia ludności wiejskiej w procesy tworzenia demokratycznej kultury narodowej. TUL RP przez pracę oświatowo-wychowawczą musi mobilizować całą warstwę chłopską, do zdobycia powyższego celu. W pracy oświatowej TUL RP, należy poświęcić wiele uwagi rozwojowi wartościowego dorobku kultury ludowej. Zarówno w dziedzinie artystycznej jak również w dziedzinie społecznej stać się ona powinna doniosłym czynnikiem wzbogacania kulturalnego oraz demokratycznego, powszechnego życia narodu. Przenikające do życia ogólnego pierwiastki kultury chłopskiej nie mogą być czynnikiem dzielącym, natomiast winny zespalać w jedną wspólnotę kulturalną wszystkie warstwy ludowe.

Towarzystwo Uniwersytetów Ludowych RP silnie zmierzało do utworzenia na wsi gęstej sieci domów społeczno-ludowych; stwarzając w ten sposób odpowiednie warunki pracy dla organizowania świetlic, bibliotek oświatowych, czytelni, zespołów samokształceniowych, teatrów, zespołów muzycznych, kursów dokształcających itp. Wymienione i inne rodzaje prac oświatowo-kulturalnych stanowiły tylko narzędzie techniki organizacyjnej.

Za podstawową komórkę tej pracy Feliks Popławski uznał zespoły ludzkie, złączone ściśle więzią wspólnej ideologii społecznej. Uważał on, że TUL RP na drodze organizowania swej działalności musi zwrócić uwagę na niedostatki rozwoju szkolnictwa wiejskiego i postulował włączenie do zadań TUL RP organizowanie wysiłku społecznego, który wspomógłby podjęcie działań celem wyrównania szans rozwojowych dzieci wiejskich i miejskich.

Kierownictwo TUL RP na czele którego w okresie 1945-1948 stał Feliks Popławski kładło szczególny nacisk w założeniach programowych na silne więzi placówek uniwersytetów ludowych ze środowiskiem wiejskim, regionem, tradycją, kulturą ludową, między innymi poprzez podejmowanie np. działań, do dziś aktualnych i godnych podjęcia w ruchu ludowym jak:

- Stałe badanie potrzeb gospodarczych i kulturalnych wsi oraz poszukiwanie środków dla ich zaspokajania;
- Twórcze uczestniczenie i współdziałania mieszkańców wsi z instytucjami
- naukowo-badawczymi, związanymi z życiem wsi oraz towarzystwami ludoznawczymi;
- Współdziałanie z prasą a zwłaszcza w zakresie informowania jej o podejmowanych przez wieś pracach i osiągnięciach oraz włączania opinii publicznej na rzecz postępu;
- Prowadzenie kroniki oraz zbieranie i opracowywanie materiałów historycznych przydatnych dla napisania dziejów wsi;
- Gromadzenie przedmiotów o wartościach ludoznawczych i organizowanie muzeum regionalnego;
- Organizowanie wystaw ludowych eksponatów twórczości kulturalnej i artystycznej, ochranianie zabytków architektonicznych i przyrody;
- Organizowanie w środowisku wiejskim pracy kulturalno – oświatowej, sanitarnej, opiekuńczo-wychowawczej itp.;
- Zapraszanie na spotkania przodujących chłopów, działaczy społecznych, agronomów, lekarzy, literatów, artystów, naukowców, przedstawicieli władzy ludowej i innych osób zasłużonych dla rozwoju gospodarki i kultury narodu;
- Niesienie pomocy w nagłych wypadkach w swoim środowisku oraz podejmowanie akcji dla dobra ogółu.

Ten swoisty wykaz prac UL w środowisku i regionie własnym świadczy, jak się wydaje o dążeniu kierownictwa TUL RP o przywrócenia placówkom UL charakteru zgodnego z Solarzowymi ideałami i celami wychowania tego ruchu społecznego oraz podkreśla społeczną rolę TUL RP w środowisku wiejskim³¹.

Feliks Popławski był gorącym orędownikiem idei grundtvigowskich, które pragnął realizować w praktyce, niestety nie udało się to w pełni, bowiem po 1948 roku, dzieje idei uniwersytetów ludowych były nader burzliwe i niesprzyjające odrodzeniu najlepszych tradycji. Dla Feliksa Popławskiego wychowanie-samowychowanie dorosłej młodzieży wiejskiej, stanowiło permanentny proces budowania życia duchowego człowieka, było przekształcaniem jednostki z istoty biernej w aktywną, nieświadomej wartości kultury ludzkiej i własnej w niej roli – w świadomą swojej misji życiowej, mającej lęk przed

³¹ Por.: F. Popławski, O koordynację działalności społeczno-oświatowej, „Dodatek” do „Głosu Nauczycielskiego” 1958, nr 49, s. 5.

przekształcaniem świata – w istotę odważną i twórczą, ograniczającej się do wymiarów życia prywatnego w uspołecznioną. Dla Feliksa Popławskiego głównym zadaniem jakie stało przed TUL RP było wychowanie – utożsamiane z całożyciowym udoskonalaniem procesu kontaktowania się człowieka z wartościami kultury i z drugim człowiekiem, duchowego jednoczenia się ludzi mających pokrewne lub bliskie sobie ideały, dążenia i plany życiowe.

Charakterystyczne jest to, że układem odniesienia celów wychowania są dla Feliksa Popławskiego wartości tkwiące w kulturze ludowej, narodowej i ogólnoludzkiej. Z jednej strony jest to wyzwolenie się z pod jednostronnego kultu kultury ludowej, z drugiej zaś jest to ukazanie walorów kultury narodowej, bez poznania i zrozumienia których osobowość człowieka byłaby niepełna.

Ważnym zadaniem TUL, na jakie wskazywał Feliks Popławski, jest wychowanie w duchu ideałów ruchu ludowego, polegające na takim przygotowaniu wychowanków, aby potrafili uzyskać umiejętność samodzielnej oceny ludzi i wydarzeń, by uchronić młode pokolenie wsi przed bezkrytycznym uleganiem propagandzie środków masowego przekazu, z drugiej strony nauczyć odróżniać ludzi uczciwych, oddanych wsi i ideałom ruchu ludowego³².

Z zarysowanej tu koncepcji, poglądów Feliksa Popławskiego na rolę TUL RP w podejmowaniu takiej działalności której miarą kultury społecznej i moralnej człowieka jest łączenie dobra społecznego z dobrem jednostki ludzkiej, jest oryginalnym sposobem na pokonywanie alienacji wsi, pokonywania zagrożeń związanych z wykluczeniem społecznym dorastającej młodzieży wiejskiej.

Słowo na zakończenie

Odzyskanie niepodległości w 1918 roku stawiało przed polską oświatą, szkołą i rodziną nowe, ważne zadania, związane z tworzeniem i umacnianiem państwa polskiego. Te zadania, cele i potrzeby TUL RP w latach 1945-1948 szczególnie mocno akcentowało. Organizacja ta dostrzegła związki wychowania młodzieży wiejskiej z odzyskaniem niepodległości i integracją społeczną, gospodarczą i kulturalną narodu, co umożliwiło formułowanie takich celów wychowania, które były na miarę potrzeb i aspiracji budzącego się do życia społeczeństwa w suwerennym, jak się jeszcze wówczas czyli tuż po II wojnie światowej wydawało, państwie.

³² F. Popławski, „Kopina” (rękopis „Pamiętnika”), Warszawa 1958, s. 76-82 (materiał niepublikowany ze zbiorów prywatnych H. Popławskiej).

Cele tak rozumianego wychowania młodego pokolenia wsi TUL RP ujmowało nie ponadczasowo i uniwersalnie, lecz w ścisłym związku z potrzebami narodu i państwa w danym czasie historycznym, z określonym rozumieniem rozwoju osobowości młodzieży wiejskiej, przygotowania jej do życia i pracy w wolnej ojczyźnie.

Szczególne znaczenia nabiera praca podjęta przez TUL w latach 1945-1948 na rzecz rozwoju polskiej wsi i upodmiotowienia jej mieszkańców. W tym zjawisku TUL dostrzegało możliwość włączenia do obiegu społecznego bezcennych, nieznanych i niedocenianych dóbr, wartości, symboli i wzorów kultury ludowej, mających przyczynić się do demokratyzacji kultury polskiej i aktywizacji społecznej wsi.

Z analizy programów wychowania i nauczania opracowanych przez TUL – a w praktyce realizowanych w uniwersytetach ludowych w okresie 1945-1948 wynika, że miały one na celu przygotowanie młodzieży wiejskiej do wszechstronnego i twórczego udziału w przeobrażaniu kultury i życia społecznego polskiej wsi. Było to spowodowane odmiennymi od innych placówek oświatowych zadaniami, jakim służyły uniwersytety ludowe. Tworząc program pracy dla uniwersytetu ludowego, TUL kierowało się zasadą, iż uniwersytet nie ma na celu przekazywania swoim wychowankom usystematyzowanego kompendium wiedzy, jak to czyni każda instytucja o typie szkolnym. Lecz dąży przede wszystkim do wywołania w ich psychice możliwie głębokich i trwałych przemian wychowawczych, wiążących się bezpośrednio z motywami życia osobistego wychowanka, z jego pionem etycznym, poglądem na świat i stopniem uspołecznienia oraz aktywizujących młodego człowieka tak pod względem umysłowym, jak i ideowym czy społecznym. TUL w programach wychowawczych realizowanych przez istniejące uniwersytety ludowe podkreśla, że jeżeli szkoła w okresie wieloletniej swojej pracy z danym zespołem uczniowskim przekazuje w sposób systematyczny członkom tego zespołu pewien zasób wiedzy określonej jej programem, traktując tę wiedzę jako wartość samą w sobie, nie budzącą wątpliwości i niewymagającą motywacji – to uniwersytet ludowy usiłuje w pierwszym rzędzie dopomóc swoim wychowankom do wyrobienia własnego poglądu na całość poszczególnych gałęzi wiedzy. Ukazując metody popularno-naukowe i ich różne problemy oraz ich wartość, z zarazem ogromne znaczenie w życiu człowieka. W wyniku tego procesu budzi zainteresowania intelektualne wychowanków i aktywizuje ich pod względem umysłowym, stwarzając na tej drodze warunki do dalszej pracy nad sobą prowadzonej metodą samouctwa indywidualnego, bądź też samokształcenia zespołowego. Przyczyniając się w istotny sposób do kreowania

aktywności społecznej, intelektualnej i kulturalnej młodego pokolenia chłopów i ich podmiotowości.

Tym się też tłumaczy w dużym stopniu dziwne na pozór zjawisko, iż dorośli słuchacze uniwersytetów ludowych pomimo nieporównanie mniejszego zasobu szczegółowych wiadomości z zakresu różnych dyscyplin naukowych wykazywali większą samodzielność intelektualną, bardziej wyrobiony pogląd wartościujący na poszczególne dziedziny wiedzy oraz ich rolę w życiu człowieka, większą dojrzałość życiową, umysłową od młodzieży kończącej normalne szkoły średnie o profilu ogólnokształcącym.

Szczególnie aktualne w procesie zapobiegania marginalizacji polskiej wsi, wydają się te idee proponowane przez TUL, które związane są z procesem budowania silnych więzi społecznych, które ukazują konkretne i sprawdzone w praktyce doświadczenia i wzory działania służące procesowi integracji grupy, spajania jej więzią ideową i uczuciową, a w szczególności wyzwiania młodzieży wiejskiej z kompleksów niższości wobec miasta oraz jej pełnego uczestnictwa w kulturze narodowej. Można stwierdzić, że dzięki aktywizacji społecznej i budzeniu ludności wiejskiej do świadomego uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym własnego środowiska oraz narodu, TUL przeciwdziało w ten sposób wykluczeniu społecznemu młodzieży wiejskiej i marginalizacji jej życia.

Zasada integracji wychowania umysłowego, społecznego i moralnego głoszona przez TUL, a sprawdzona w praktycznym działaniu w uniwersytetach ludowych, okazała się twórcza, nowoczesna i zgodna z potrzebami duchowymi ówczesnej młodzieży wiejskiej. Do tej młodzieży przemawiały przede wszystkim ideały i doświadczenia, które zawierały nie tylko wartości poznawcze, lecz kryły w sobie również wartości moralne i estetyczne.

Jakże aktualna w dobie dzisiejszych poszukiwań ideałów moralnych w życiu społecznym, wydaje się zasada łączenia wychowania intelektualnego, moralnego i estetycznego człowieka. Członkowie TUL doskonale zdawali sobie sprawę, że motorem ludzkiej działalności są wielkie idee i silne uczucia. Proponowali w procesie kształcenia i wychowania przy pomocy łączenia bodźców intelektualnych, estetycznych i moralnych, budzić wśród młodzieży wiejskiej silne pragnienie lepszego życia i uczyć mądroj jego realizacji, co w efekcie służyło integracji, rozwojowi osobowości jednostki oraz jej upodmiotowieniu.

Z potrzebami naszych czasów w pełni koresponduje idea postulowana przez TUL, jaką było budzenie u młodzieży wiejskiej, aspiracji samokształceniowych i samowychowawczych. U jej podstaw leży przekonanie, że źródłem rozwoju człowieka – jego podmiotowości, jest

jego własna aktywność, zmaganie się z problemami, ciągłe dążenie do doskonalenia siebie i życia społecznego wsi. Rozwój człowieka trwa bowiem przez całe jego życie, a właśnie samokształcenie i samowychowanie umożliwia ludziom nadążanie za przemianami dokonującymi się w świecie.

Idea nadążania za procesami rozwoju kultury, nauki, cywilizacji i życia społecznego, głoszona i realizowana przez TUL nabiera szczególnego znaczenia. Chroniła ona ówczesną wieś z jednej strony przed konserwatyzmem i zastojem z drugiej zaś umożliwiała nieustanne przekraczanie barier intelektualnych, realizację swoistych praw transgresji, które wiązały się z kształtowaniem twórczych postaw życiowych mieszkańców wsi. Dostrzeganie przez TUL ogromnej roli procesów autokreacji człowieka w przewyciężaniu marginalizacji i wykluczeniu polskiej wsi, stawia je w rzędzie tych instytucji oświatowo-wychowawczych, które swoją myślą i praktyką torowały drogę nowatorstwu pedagogicznemu.

TUL organizując pracę społeczno-oświatową na wsi, w której upatrywało skuteczny czynnik przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu tej warstwy społeczeństwa, stało na stanowisku, że całość poczynań koordynacyjnych tej działalności, należy zwać we współpracy z lokalnym środowiskiem. Środkiem skupiającym tę akcję powinny stać się organizacje społeczne pod nazwą TUL. Takie postawienie sprawy wynikało z przekonań o doniosłej roli, miejscu i istocie TUL w kreowaniu aktywności mieszkańców wsi.

Odrębna rola i miejsce przypada uniwersytetom ludowym, które miały przygotować swoich słuchaczy do roli przyszłych działaczy społeczno-oświatowych w swoich własnych środowiskach rodzinnych. To właśnie między innymi wychowankowie UL powinni spełniać podstawową funkcję w całości działalności oświatowej, funkcje inicjatorów i głównych realizatorów tej działalności w środowisku wiejskim. Rola ta stawia wychowanków UL, jako działaczy społeczno-oświatowych w centrum wszelkich poczynań społeczno-oświatowych na wsi. Musi to być rola aktywna, rola inicjatora i inspiratora zmierzająca do przewyciężania wszelkiej zaściankowości.

Za wymierny efekt realizacji postulatów formułowanych przez TUL, może służyć przykład, iż młodzież wiejska, która trafiała do UL – znajdowała się w zupełnie nowej sytuacji społecznej co dawało jej szansę na weryfikację dotychczasowych poglądów i przekonań. A mianowicie, wychowankowie podczas pobytu w uniwersytecie rozluźniali aktualne więzi z własnym środowiskiem macierzystym. Podczas czynnego udziału w pracy dydaktyczno-wychowawczej tej placówki, następowało przyswajanie nowych treści poznawczych i wartości. Młodzież wiejska dostrzegała własne środowiska w szerszej

perspektywie kulturalnej i społecznej, spoglądała na nie w sposób bardziej samodzielny i krytyczny, dostrzegała ich walory i wartości oraz słabe strony i braki, które przedtem uchodziły ich uwadze.

Za najważniejsze zadanie oświatowe, TUL uznało podjęcie działań zmierzających do rozwoju społeczno-moralnego mieszkańców wsi. Ujmowało je jako proces przygotowania młodzieży do roli gospodarza swojej wsi, środowiska, regionu i ojczyzny. Wynika stąd, że wychowanie społeczne - TUL traktowało jako integralnie związane z wychowaniem obywatelskim, patriotycznym i humanistycznym. Wychowanie to miało przede wszystkim przygotować młodzież wiejską do zdobycia sobie autorytetu, uznania i pozycji działacza społecznego na wsi. Tak pojmowane wychowanie miało ukazywać młodzieży wiejskiej szansę i możliwości obudzenia głodu wiedzy, pragnienia lepszego życia i stanowienia o własnym losie oraz uświadomienia sobie jej podmiotowej roli.

Warto wspomnieć że TUL działa do dnia dzisiejszego i nadal prowadzi aktywną działalność kulturalno-oświatową w środowisku wiejskim. Funkcjonuje jako pozarządowa, organizacja oświatowa zakładająca i prowadząca placówki uniwersytetów ludowych oraz inne zbliżone duchowo i wychowawczo, formy edukacji dorosłych na terenach wiejskich.

Głównym założeniem funkcjonowania TUL w latach 1945-1948, było dążenie do rozbudzenia w środowisku chłopskim podmiotowej świadomości, aktywności twórczej, gospodarczej a w szczególności społecznej i kulturotwórczej. Cechą charakterystyczną tej organizacji było dotarcie do tych grup mieszkańców wsi, którzy spragnieni byli wiedzy i dążyli do społecznego i kulturalnego awansu. Wyzwolenia młodzieży wiejskiej z partykularyzmu, otwarcia na świat, rozbudzenia patriotyzmu i przywiązania do regionalnych tradycji, kształtowania postawy tolerancji i szacunku dla wszystkich ludzi bez względu na rasę, grupę etniczną, pochodzenie społeczne.

U podstaw działalności TUL leży idea duchowej animacji i emancypacji chłopów oraz reedukacji ich wad i uprzedzeń, konserwatywnych poglądów, przyzwyczajzeń, oporów i kompleksów wynikających z poczucia niższości cywilizacyjnej wobec kultury miejskiej. Dzięki tym placówkom że świadomości i mentalności wsi zostały w pewnym, stopniu wyeliminowane przesady społeczne i obyczajowe, wynikające z niewiedzy, umysłowego lenistwa, braku krytycyzmu, nieumiejętności samodzielnego myślenia, ulegania przestarzałym wyobrażeniom o świecie. Przez długi czas (okres pańszczyźniany) chłop polski miała dwie dusze: duszę poddanego kłaniającego się nisko panu, pokornego chłopca oraz duszę wolnego człowieka.

TUL kształtowało zatem u wychowanków, jak widać w świetle przeprowadzonych powyżej analiz, przekonanie, że chłopcy wnoszą do gospodarki, kultury i życia społecznego bezcenne wartości i przynależność do tej warstwy społecznej winna być źródłem dumy i uzasadnionego poczucia godności.

Bibliografia

1. Źródła:

a) niepublikowane

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

Zespół Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z lat 1917-1939, nr 14;

- Wydział Oświaty Pozaszkolnej - uniwersytety ludowe - wykazy i programy, 1921-1939, nr akt 2/14/0/190.

Zespół Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych Rzeczypospolitej Polskiej z lat 1946-1948, [1950-1951], nr 887:

- Organizacja i działalność Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych Rzeczypospolitej Polskiej. Statut, sprawozdanie, biuletyn, 1946-1948, nr akt, 2/887/0/1,

- Bilanse zamknięcia Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych Rzeczypospolitej Polskiej w likwidacji z załącznikami za rok 1949 i 1950/1950-1951, nr akt 2/887/0/2.

Archiwum i Centralna Biblioteka Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie:

Zespół Bibliografia Uniwersytetów Ludowych, nr akt 35;

- Maszynopis postulatów opracowanych przez Zarząd Główny TUL RP z 1948 roku skierowany do Premiera Rządu Polskiego w sprawie prawnego unormowania akcji uniwersytetów ludowych, Warszawa 1948, s. 1-5.

- *Zespół Materiały Archiwalne Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych Rzeczypospolitej Polskiej 1945-1948, nr akt 39.*

- *Zespół Materiały Archiwalne Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych Rzeczypospolitej Polskiej 1948-1993, nr akt 58.*

Archiwum prywatne H. Popławskiej:

- Księga Protokołów TUL RP z lat 1945-1948, s. 32-38,

- Program kursu dla pracowników uniwersytetów ludowych w Czatkowicach z dnia 17.II.1946, Czatkowice 1946, s. 40-45,

- F. Popławski, Kopina (Rękopis „Pamiętnika”), Warszawa 1958, s. 76-82,

- Rzut oka wstecz – organizacja uniwersytetów ludowych w Polsce, Referat wygłoszony przez F. Popławskiego podczas Walnego Zgromadzenia TUL RP w Pabianicach, Pabianice 11-13.X.1945, s. 8-10,

- Wytyczne programowe polityki kulturalnej w Polsce (obszerna wypowiedź F. Popławskiego w piśmie konspiracyjnym „Przebudowa”, Warszawa 1942, nr 4 s. 23-27,
- Wytyczne programowe polityki kulturalnej, opracowane przez członków Centralnego Kierownictwa ROCH i konspiracyjnego ruchu ludowego dla powojennych uniwersytetów ludowych (fragmenty zamieszczone w piśmie „Przebudowa”), Warszawa 1943, nr 6/13, s. 14-18.

Archiwum prywatne I. Błaszczak:

- Statut Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych RP – Oryginał z klauzulą zatwierdzającą z dnia 10 września 1945 roku, s. 1-7.

b) publikowane

Chałasiński J. (red.), Młode pokolenie chłopów. Procesy i zagadnienia kształtowania się warstwy chłopskiej w Polsce, t. I-IV, Warszawa 1938.

Mierzwińska Z., Radwan W. (red.), Wiejskie uniwersytety ludowe w Polsce. Biuletyn konferencji oświatowej poświęconej sprawie uniwersytetów ludowych, Łowicz 7-8-9 marca 1937, Warszawa 1938.

Popławski F., Skąd i dokąd idziemy, „Siewba” 1947, nr 1-2, s. 3-22.

2. Opracowania:

Aleksander T. Prekursorzy oświaty dorosłych, [w:] T. Aleksander [red.], Teoretyczne i praktyczne aspekty edukacji kulturalnej oraz oświaty dorosłych, Kraków 2006, s. 142-148.

Błaszczak I., Feliks Popławski i TUL RP w latach 1945-1948, „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy” 2002, nr 1(52), s. 122-127.

Błaszczak I., Feliks Popławski – wychowawca wielkiej miary, „Ruch Pedagogiczny” 2009, nr 3-4, s. 95-101.

Błaszczak I., Rola Feliksa Popławskiego w wychowaniu młodzieży wiejskiej do rozumienia dziedzictwa kulturowego, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych” 2000, nr 2(29), s. 153-155.

Błaszczak I., Rola uniwersytetów ludowych w upowszechnianiu kultury chłopskiej poprzez turystykę, [w:] E. Puchnarewicz, Wielokulturowość w turystyce, Warszawa 2010, s. 105-116.

Cichoń W., Wartości, człowiek, wychowanie, Kraków 1996.

Gołębiowski, TUL wobec wyzwań edukacyjnych XXI wieku. (Tekst referatu sprawozdawczo-programowego, wygłoszony przez wiceprezesa ustępującego ZK TUL B. Gołębiowskiego), „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy” 1994, nr 21(22), s. 12-23.

Gołębiowski B., Cywilizacja słońca. O aktualności i perspektywach idei Polskich Uniwersytetów Ludowych Zofii i Ignacego Solarzów, Warszawa 1994.

Hellwig J., Pozaszkolne formy edukacji pracujących, Warszawa 1986.

Lempkowski J., I ja szedłem z ludźmi ku ludziom, „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy” 2004, nr 2(61), s. 89-112.

Maliszewski T., Polskie uniwersytety ludowe w latach 1945-1948. Szkic do dziejów polskiej oświaty dorosłych lat 40-tych XX wieku, [w:] R. Grzybowski (red.), Oświata, wychowanie i kultura fizyczna w rzeczywistości społeczno-politycznej Polski Ludowej (1945-1989), Toruń 2004, s. 189-198.

Maliszewski T., Wojenne uniwersytety ludowe, [w:] T. Pilch (red.), Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, t. VII, Warszawa 2008, s. 192-195.

Mierzwińska-Szybka Z., Krzywula znak zgody i współdziałania, „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy”, Warszawa 2002, nr 1(44), s. 39.

Mierzwińska-Szybka Z., Moje wędrowanie, Warszawa 1998.

Mierzwińska-Szybka Z., (red.), Wspomnienia o Ignacym Solarzu „Chrzestnym”, Warszawa 1982.

Poniatowski J., Pamięci Jadwigi Dziubińskiej w hołdzie, [w:] Z. Mazurowa, L. Wyszomirska (red.), Pamięć boru. Wspomnienia o Jadwidze Dziubińskiej, Warszawa 1968.

Popławski F., O koordynację działalności społeczno-oświatowej, „Dodatek” do „Głosu Nauczycielskiego” 1958, nr 49. s. 5.

Popławski F., Polski Uniwersytet Ludowy, Warszawa 1985.

Pruś J., Feliks Popławski – współtwórca Polskich Uniwersytetów Ludowych, „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy” 1996, nr 2(29), s. 75-80.

Przybysz F., W domu Trojanowskim, „Młodzież – Kultura – Wieś. Polski Uniwersytet Ludowy” 2004, nr 3(62), s. 122-124.

Solarz I., Wiejski Uniwersytet Orkanowy, Warszawa 1937.

Solarzowa Z., Mój pamiętnik, Warszawa 1985.

Turos L., Andragogika autokreacji, Warszawa 2007.

NOTA

Dr Iwona Błaszczak, prodziekan do spraw dydaktyki WNS, adiunkt w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Społecznych, Katedra Edukacji i Kultury: andragog, teoretyk wychowania, specjalista z zakresu komunikacji społecznej. Zainteresowania naukowe: kształcenia ustawiczne dorosłych realizowane w polskich i duńskich uniwersytetach ludowych.